

HELSINGBORG

Inspiration för utemiljön på Helsingborgs stads skolor

För vem?

Innehållet i detta dokument vänder sig i första hand till dig som jobbar som skolledare, pedagog eller vaktmästare inom skol- och fritidsförvaltningen och som har en koppling till skolgården. Tanken är att dokumentet ska kunna underlätta och inspirera till samtal som utmanar och utvecklar synen på hur en skolgård (i begreppet skolgård inkluderas också förskolegården) kan se ut.

Vad är egentligen en skolgård?

Historiskt sett har synen på skolgårdens betydelse förändrats från att först ses som en naturlig del i utbildningen kring odling och resurshushållning till att sedan ses mest som en plats för lek och rekreation.

Idag lägger vi mycket fokus på att samutnyttja gården för såväl pedagogik, lek och rekreation samtidigt som vi skapar en grön oas även för närboende. Helsingborg förtätas och vi måste se till att skapa nya gröna ytor i staden och vara rädda om och utveckla de som redan finns. Vi behöver skapa och behålla en artrikedom av växter och djur för att ge förutsättningar för de värdefulla ekosystemen som bidrar till vår välfärd och vårt välbefinnande.

Idag kan en skolgård bestå av mycket hårdgjorda ytor som asfalt och gummi-asfalt, som inte kan släppa igenom vatten eller möjliggöra för någon växtlighet. Det är också vanligt med multiarenor med konstgräs och stora prefabricerade klätterställningar.

Multiarenor och klätterställningar gör barn som redan är fysiskt aktiva mer aktiva, men bjuder inte in andra barn att delta i leken. Pojkar och flickor utmanas inte heller att testa lekar de annars inte skulle deltagit i utan roller och lekar förblir ofta detsamma. Med detta sagt är det inte fel att ha en multiarena eller prefabricerade lekredskap som många barn tycker om, men det är viktigt att det finns andra miljöer på en skolgård som kan erbjuda en större variation av upplevelser. Om skolgården ska kunna ha många olika syften och komplettera och förstärka den undervisning som sker i klassrummet är det viktigt att förutsättningarna för detta finns. Om det finns lättåtkomliga förvaringsmöjligheter för material, vattenutkast, samlingsplats med tak och andra praktiska lösningar så blir det lättare att ibland flytta ut undervisningen.

Vad vill vi använda skolgården till:

På Helsingborgs stads skolors skolgårdar ska barnen ges möjlighet att utvecklas på många olika sätt. Lärandet sker inte bara i klassrummet, utan fortsätter ut på skolgården. Vi vill öppna upp för möjligheten att utvidga klassrummet och se skolgården som en resurs att använda på många olika sätt.

Vi vill kunna använda skolgården till:

- Att ge barnen möjlighet att utforska sin fysiska förmåga och utvecklas genom att testa sina gränser via ett aktivt **risktagande** i en miljö anpassad för barn.
- Att träna, testa och lära känna kroppen genom **lekredskap** och platta ytor för bollspel eller liknande.
- Att bli en **tillgänglig** plats för alla. Det ska finnas möjlighet för alla att göra något och man ska kunna ta sig runt till de olika delarna på gården.
- Att skapa olika "**rum**". Genom detta ges möjlighet att växla mellan att springa av sig eller att vara i lugnare delar som känns trygga. Det ska även finnas möjlighet att vara i en del som inte är så tillrättalagd, där det finns större utrymme för kreativitet med lösa material och grönska.
- Att utnyttja **nivåskillnader** för att främja varierad rörelse som utvecklar koordination och muskelstyrka.
- Att kunna erbjuda kontakt med naturmaterial och **vegetation** samt både soliga och skuggiga platser.
- Att ge en möjlighet för barnen att förstå sin omvärld genom **utomhuspedagogik**, att praktiskt kunna se samband och kretslopp i naturen. Undervisning utomhus kan inspirera till olika lärstilar och meningsfulla sammanhang där fler sinnen kan användas än i traditionell klassrumsundervisning

Hur kan en skolgård utformas?

Vilka kvalitéer behövs för att kunna använda skolgården på alla de olika sätt som vi önskar? Utifrån de punkter som vi valt, presenterar vi nedan förslag på möjliga lösningar som vi tror kan berika skolgården.

Rishtagande

Det finns idag en tendens i samhället att vilja skydda barnen från så många risker som möjligt, så att de till slut inte har någon möjlighet att träna sig i att själva bedöma risker. Det är nödvändigt för barnens utveckling att faktiskt få utmana sig själv och i en anpassad miljö få testa sina gränser.

Allt oftare möts rektorer av önskemål omkring stängsel som delar in våra gårdar i mindre enheter. Stängsel anses göra det lättare för pedagoger att hålla uppsikt över barnen när ytan som barnen vistas på begränsas. Det är viktigt att väga de här upplevda fördelarna mot risken att staketet begränsar barnens rörelsefrihet. Små gårdar leder generellt till mindre rörelse. Minskad rörelse i vardagen är en av våra stora samhällsutmaningar. Gårdarnas betydelse har ökat under de senaste decennierna, och för många barn är förskolegården och skolgården idag de enda platserna där de leker och vistas ute under veckodagarna. Därför är det av största vikt att försöka ta tillvara på de många gånger redan små gårdar som barnen har tillgång till och inte låta vuxnas rädsla styra för mycket av utföringen utan låta barnens behov sättas i första rummet.

Det finns inget som säger att vi måste stängsla in våra fastigheter. Det finns verksamheter som väljer att inte ha stängsel och i stället arbetar med att lära barnen var gränserna går för var de får vara.

Under senare år har stängselbranschen utarbetat egna normer för höjd på och utformning av stängsel utifrån vad de tycker är lämpligt ur ett säkerhetsperspektiv. Tänk på att normen är utarbetad utifrån branschens perspektiv, inte barnens. Onödigt höga staket ger en känsla av instängdhet och kan ge såväl barn som föräldrar en känsla av omotiverad otrygghet.

Om gården planeras och utformas för att främja barns möjlighet att under trygga former söka spänning i leken kan detta innebära ett visst mått av kalkylerat risktagande. Barn behöver utmanas i sin lek genom att ta sig an fysiska risker för att utveckla sin förmåga till risktagande.

Tänk därför på att:

- Inte utgå från ett risktänkande vid planering av skolgården utan utgå ifrån att göra en bra utvecklande och stimulerande miljö.
- Ha väl genomtänkta och dokumenterade skäl för varför ni väljer att ha kvar ett visst mått av risktagande på gården. Koppla gärna detta till hur barnet utvecklas av denna risk.
- Göra skolgården tillräckligt säker i stället för så säker som möjligt!
- Utgå från att göra en utvecklande och stimulerande miljö som erbjuder utmaningar som är anpassade efter barnens ålder och förmåga att bedöma risker.

Skolgården ska kunna erbjuda barnen:

- Att utforska höjder (klättra, klänga, hoppa, balansera)
- Att uppleva hög fart (springa, gunga, glida, cykla, skejta)
- Att utforska sina gränser för vad som är farligt (klätterväggar, eld, is, vatten)
- Att testa vanliga verktyg (tälja, hugga, såga)
Att kämpa (tävla, fajtas, brottas)
- Att testa vara själv (gömma sig, gå undan)

Lekredskap

På stadens skolgårdar behövs en variation av gröna ytor, hårdgjorda ytor - ytor med och utan lekredskap. Lekredskap och platta ytor för bollspel eller liknande ger barnen möjlighet att träna, testa och lära känna sin kropp. Lekredskap bör placeras i samband med vegetation eller integrerade i landskapet. Formbart lekmaterial som bakbar sand ger oändliga möjligheter för barn att skapa och forma helt efter eget sinne. Sanden ger möjlighet att bygga i olika skalor, allt från små kakor till stora landskap dit annat löst material kan tillföras.

Löst lekmaterial såsom exempelvis pinnar, löv eller brädbitar gör att gården går att använda på många olika sätt. Materialet är inte kodat för en speciell lek och ger stort utrymme för fantasi- och konstruktionslekar.

Tänk på att färdiga lekredskap kan verka begränsande på barnens egen fantasilek, innehåller kemikalier och kräver kemikalier i tillverkningsprocessen samt ska tas om hand när de blivit för gamla. Att i stället anlägga en hinderbana i naturmaterial kan vara ett alternativ som öppnar upp för oändliga lekmöjligheter. Vid inköp är det alltid viktigt att tänk på materialval utifrån både ett miljö- och ett hälsoperspektiv. Du har möjlighet att ta hjälp av inköpsenhetens hållbarhetsstrategier eller skol- och fritidsförvaltningens miljösamordnare.

Bygglek

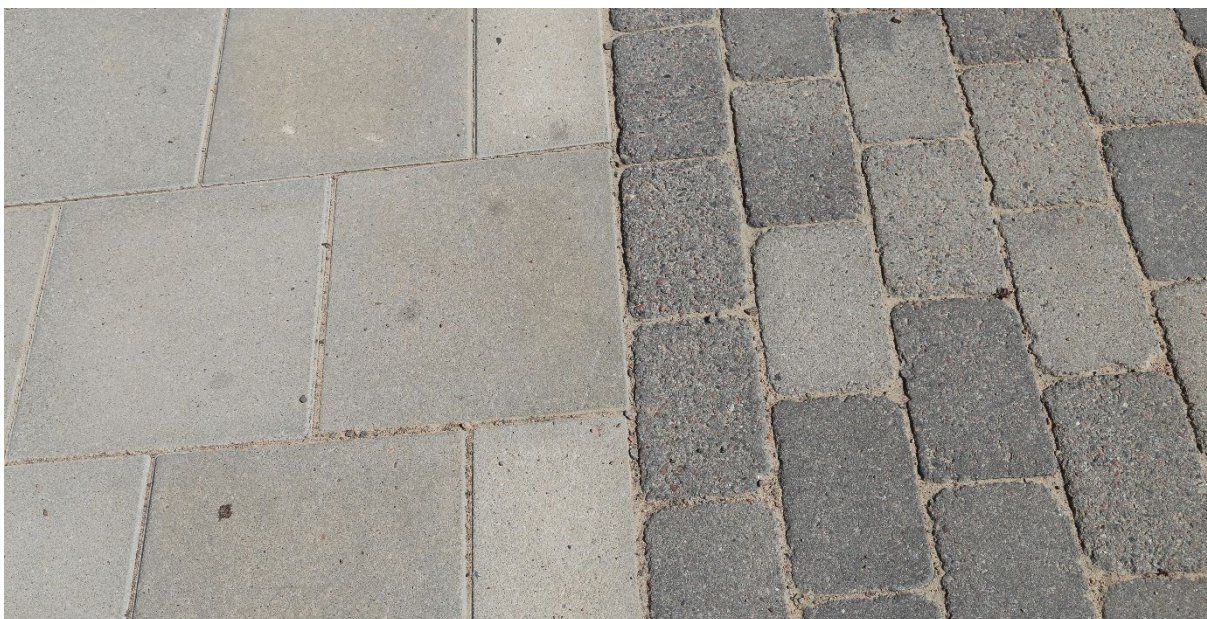
Leken är evolutionens egen försäkran att unga däggdjur, inklusive människan, växer upp och utvecklar de nödvändiga förmågor de behöver för att utvecklas framgångsrikt in i vuxenlivet. Men det sker inte helt av sig självt. Vissa element behövs för att lek ska uppstå. Leken är inte logisk, långt ifrån, den ger nya idéer och skapar nya oväntade möjligheter. Om ordningskraven blir för höga tar det död på leken eftersom kaoset är en del av det centrala i den.

Det behövs trygga platser som är spännande att utforska för våra barn, platser där vi tillåter ett visst mått av oordning och balanserat risktagande. Att arbeta med bygglek på skolgården är ett sätt att skapa en sådan plats. Byggleken är flexibel och blir aldrig färdig och olika typer av löst material finns att bygga med. Alla barn ges möjlighet att hitta sina utmaningar, på lagom nivå och de vuxna är närvarande och ansvarar för platsen och dess aktiviteter men låter barnens initiativ styra och vara i fokus. Det går att skapa en enkel bygglek på skolgården eller så kan man låna skol- och fritidsförvaltningens mobila bygglekscontainer som är full av spännande verktyg. Containern lånas kostnadsfritt men mottagaren betalar för frakten av containern. [Läs mer om den mobila byggleken på intranätet.](#)

Tillgänglighet

En tillgänglig skolgård gynnar alla barn och vuxna. Det ska finnas möjlighet för alla att göra något och alla ska kunna ta sig runt till de olika delarna på skolgården, men inte nödvändigtvis till alla lekredskap och skrymslen. Det innebär inte att allt är anpassat för alla, men att barnet kan komma till och varaB med andra barn och delta i lekar efter egen förmåga. Det kan exempelvis vara bra att även ett barn med funktionsvariation kan ta sig till den högsta punkten på skolgården. En inkluderande gård beaktar olika barns behov, även att det finns lugnare miljöer att dra sig undan till eller platser att rusa av sig på. En tillgänglig skolgård gynnar också föräldrar eller personal med funktionsvariationer.

Rum

Genom att bygga upp skolgården med olika grundkaraktärer ser ni till att det finns möjlighet att göra olika saker och därmed tillfredsställa olika behov som barnen har. Det bör till exempel finnas möjlighet att växla mellan att springa av sig och att vara i lugnare delar som känns trygga. Det ska också finnas möjlighet att vara i en del som inte är så tillrättalagd och där det finns större utrymme för kreativitet med lösa material och grönska. En skolgård med olika "rum" ger en möjlighet för de flesta barn att göra olika aktiviteter under dagen, beroende av behov och humör. Genom att ha tillgång till olika typer av miljöer går det att växla mellan vila, äventyr och rörelse.

Nivåskillnad

Nivåskillnader inbjuder till mycket och varierad rörelse som främjar koordination och muskelstyrka. Genom varierande nivåskillnader får barnen fysiska utmaningar genom trappor och ramper, slänter, murar, utsiktsplatser och lågpunkter. Höjdskillnader är oemotståndliga för barn och stimulerar till rörelse. Sluttningar mot sydväst är varma och ljusa och därför populära att vistas på, inte minst under våren. På sluttningar mot nordost ligger snön kvar länge vilket är en fördel i en pulkabacke.

Vegetation

Vegetation ger förutsättning för en gård som förändras över året, har en rumslighet, naturligt lösa material att leka med och buskar att springa mellan. Växtlighet bidrar också till en variation mellan sol och skugga över dagen och ger lägre stressnivåer. En skolgård med vegetation upplevs också som större än en tom gräsyta. Vatten som integreras med växter och utformas på ett säkert sätt, kan bli en viktig tillgång istället för hinder på en skolgård.

Att skolgården erbjuder kontakt med naturmaterial och vegetation gör gott för både kroppen och den psykiska hälsan hos barnen. Växter som används på gården får inte vara giftiga. Vegetationen kan användas för att bilda rum på skolgården eller som snår för barn att leka i och springa genom.

Vegetation ger gratis solskydd och behövs även på utsatta platser som sandlådor och bollplaner. Barnens rörlighet ökar i gröna miljöer och vegetation minskar UV-strålningen med ungefär hälften. Etablerad växtlighet behöver mindre underhåll och ger en lägre skötselkostnad än tekniska konstruktioner.

Solskydd kan arrangeras när en skola är färdigbyggd, men mycket kan vinnas om skolgården planeras som en helhet med exempelvis pergolor, träd som bevaras eller nyplanteras redan i ett tidigt skede. Buskar och träd som ger frukt och bär kan användas i undervisningen men också berika barnens naturupplevelse och förståelse för naturens kretslopp. En varierad växtlighet berikar den biologiska mångfalden och denna mångfald kan också användas i undervisningen.

Pedagogik

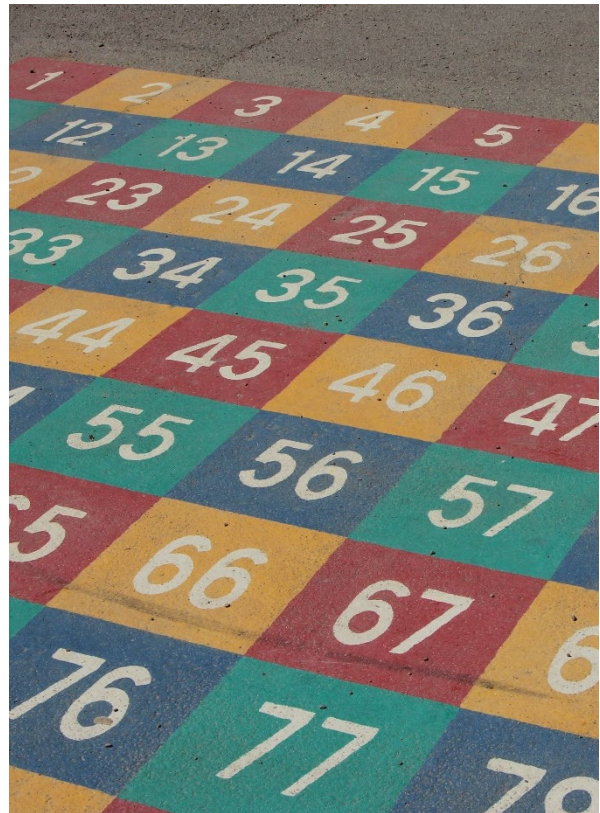
Skolgården förändras under året och olika saker används beroende på årstid. Löst material, konstruktionslek med vatten och sand, odlings-möjligheter, naturlig/vild miljö ger en bild av kretsloppet.

För att förstå sin omvärld och olika sammanhang kan med fördel utomhuspedagogik användas som undervisningsform. Exempel på aktiviteter är odling, vattenanläggningar, miljöer för djur och växter och energiproduktion. Med sådana funktioner kan undervisningen visa samband mellan teori och praktik. Det är därför viktigt att redan i planeringsskedet möjliggöra för sådana aktiviteter. Även andra ämnen som inte är naturvetenskapliga, som svenska, samhällsorienterande ämnen, språk, bild, slöjd, idrott och hälsa har förutsättningar att använda utemiljön som pedagogiskt rum. Den utomhus-baserade pedagogiken kan samtidigt utgöra en friskfaktor i skolans arbetsmiljö, genom att man växlar mellan olika platser inomhus och utomhus som bidrar till frisk luft och ökad fysisk aktivitet.

Utomhusbaserat lärande handlar inte primärt om att bygga särskild plats för undervisning på gården utan är ett förhållningssätt till lärande där elever och lärare uppsöker den plats som passar bäst för det som ska göras. Detta kan i sin tur innebära att man lämnar skolgården och uppsöker andra miljöer.

Samlingsplatser kan vara av olika karaktär. Mera påkostade platser med väderskydd kan kompletteras med en cirkel av stenar eller stubbar på en naturyta. Båda platserna kan fungera som grupprum under en lektion för att sedan bli en lek- och vistelseyta. Skärmtak är ett bra sätt att förlänga utesäsongen och kan ett sådant ordnas är det en stor fördel. Ett lättåtkomligt förråd gör det lättare att förlägga lektionen utomhus. Här kan förvaras allt från spadar, krattor, måttband till håvar, lappar, artbestämningsdukar, sittunderlag och stormkök, som alla kan användas i undervisningen.

Kom igång

1. Sätt ramar för resurser i form av pengar och tid

Var realistisk i planeringen, tänk inte att allt ska göras på en gång utan sätt ramar på både kort och lång sikt. Skolgården bör utformas så att den blir så flexibel som möjligt. Då kan den anpassas efter nya behov efter hand.

2. Involvera barnen tidigt i processen

Alla barn är kompetenta på att vara just barn och att berätta om sina erfarenheter på sitt sätt. De är experter på sin egen miljö. Det är lämpligt att vuxna anpassar planeringsprocessen så att det är möjligt att lyfta fram och ta vara på barnens och de ungas kunskap. Fråga barnen vad de vill kunna göra på sin skolgård istället för vad de vill ha för lekredskap.

Genusperspektivet ska också beaktas vid utformningen av skolgården. Inflytande och delaktighet i beslut som rör den egna närmiljön är i sig en hälsofrämjande faktor både bland barn och vuxna (Folkhälsomyndigheten, 2014).

Ett möjligt tillvägagångssätt för att inkludera barnen och låta dem göra sina röster hörda är att använda bilden nedan i samtalet med barnen och vad de vill kunna göra på sin skolgård. Utgå inte från vilka lekredskap eleverna vill ha på gården utan diskutera vad de vill göra. Vill de hoppa, klättra, rulla, prata, balansera, springa eller gömma sig? Det handlar väldigt lite om färdiga lekredskap utan snarare om vilka behov barnen vill tillgodogöra sig genom leken. Här är det viktigt att lyssna in vad barn från olika åldersgrupper och med olika kön har att säga, men också att visa på exempel som barnen inte möter i sin vardag.

För fler tips och idéer om barns delaktighet, läs Boverkets vägledning:
"Gör plats för barn och unga! - En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö."

<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2015/gor-plats-for-barn-och-unga-bokversion.pdf>

3. Kontakta grönyteförvaltaren

På fastighetsförvaltningen finns grönyteförvaltare Pernilla Gullvert som kan stötta i vad som är möjligt att genomföra på skolgården och bolla idéer kring era önskemål.

Pernilla Gullvert

Grönyteförvaltare, FF

0730-98 69 42

pernilla.gullvert@helsingborg.se

4. Ta hjälp vid behov

Är verksamheten i behov av idéer kan ni kontakta miljösamordnarna på skol- och fritidsförvaltningen. De kan bidra med kunskap och exempel på befintliga skolgårdar som visar på hur idéer i detta dokument kan förverkligas. De kan också förmedla kontakt med rätt personer inom staden som har expertkunskap inom området.

Emma Sjöberg

Miljösamordnare, SFF

073-422 21 27

emma.sjoberg@helsingborg.se

Mónika Rüll Lundin

Miljösamordnare, SFF

042-10 39 32

monika.rulllundin@helsingborg.se

Bilaga 1.

Vad säger skolans och förskolans styrdokument om utemiljön?

Läroplanens mål

Barnen i förskolan ska till exempel kunna växla mellan olika aktiviteter under dagen och verksamheten ska ge utrymme för barnens egna planer, fantasi och kreativitet i lek och lärande såväl inomhus som utomhus. Utomhusvistelsen bör ge möjlighet till lek och andra aktiviteter i både planerad miljö och naturmiljö (Skolverket 2010).

För elever i grundskolan nämner läroplanen utemiljön som viktig i arbetet med idrott och hälsa. Eleverna ska genom undervisning utveckla förmågan att vistas i utemiljöer och naturen under olika årstider och förstå värdet av ett aktivt friluftsliv. Eleverna ska även utveckla kunskaper om risker och säkerhetsfaktorer i samband med fysiska aktiviteter och hur man agerar i nödsituationer (Skolverket 2011).

Skolverkets allmänna råd om förskolan och fritidshemmet

Utöver läroplanerna har Skolverket tagit fram allmänna råd för förskolan respektive fritidshemmet. I råden för förskolan anges att det behövs en utemiljö som ger utrymme för såväl platsbundna lekar som utforskande aktiviteter. (Skolverket 2013).

Skolverkets allmänna råd för fritidshem anger att eleverna behöver tillgång till en utemiljö som ger utrymme för olika aktiviteter, lek och rörelse. Råden rekommenderar att barnen och eleverna får en utemiljö och en friyta att vistas på (Skolverket 2014).

Fritidshem för elever i åldern 6–9 år ligger oftast i skolbyggnaden och det ökar behovet av stor friyta av god kvalitet (Boström 2014).

Läs mer

- <http://www.boverket.se/contentassets/859a7db3c95246cc92b8e6d6e3e55c9d/bildspel-om-jamstallda-utemiljoer-i-forskola-och-skola--skelleftea-kommun.pdf>
- <http://www.tidningenutemiljo.se/artikelarkiv/tips-om-jamstallda-utemiljoer-for-unga/>
- <http://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2015/gor-plats-for-barn-och-unga.pdf>
- <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1218908/FULLTEXT05.pdf>

Rättsfall

- Växjö Tingsrätt DOM M 3937-15
- Bastionens förskola i Malmö

Bilaga 2.

Vad säger barnkonventionen?

Barnkonventionen handlar om enskilda barns rättigheter och de 54 artiklarna slår fast att alla barn och ungdomar upp till 18 år har samma rättigheter. Barnets bästa och barns rätt till inflytande är två av grundprinciperna som genomsyrar hela Barnkonventionen. De andra två grundprinciperna handlar om att inget barn får diskrimineras och att varje barn har rätt till liv och utveckling.

Artikel 3: Barnets bästa

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet.

Artikel 12: Åsiktsfrihet och rätten till att bli hörd

Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Artikel 23: Barn med funktionshinder

Enligt denna artikel skall konventionsstaterna se till att varje barn med funktionshinder, oberoende av fysiskt eller psykiskt handikapp, har ett fullvärdigt och anständigt liv så att de har möjlighet till aktivt deltagande i samhället.

Artikel 31: Vila och fritid

Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder samt rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.

Bilaga 3.

Viljeinriktningar och prioriteringar i livskvalitetsprogrammet

4.2.3 Vi ser till barn och ungas perspektiv

Barn i Helsingborg ska bli hörda, sedda och lyssnade till, och respekterade utifrån sina rättigheter och behov. Det ska vara tryggt att växa upp i Helsingborg, och inga barn ska sakna förutsättningar för en god uppväxt. Vi ska arbeta för att alla barn har möjligheter att utvecklas, och får den hjälp och det stöd de behöver för att kunna delta i samhället. Därför prioriterar vi att skapa och utveckla en mångfald av trygga, inspirerande och hälsosamma miljöer för barn och unga att vistas i.

4.3 Vi vill ha livslång aktivitet

Aktivitet är en förutsättning för en pulserande stad, och bidrar till vårt fysiska och psykiska välmående genom hela livet. Det handlar om hur vi rör oss, när vi rör oss, och var vi rör oss. Livslång aktivitet påverkar hur vi ser på oss själva och på den fysiska miljön vi befinner oss i, och det förbättrar Helsingborgs möjligheter att utvecklas hållbart.

Därför prioriterar vi att:

- Länka samman hela Helsingborg genom fler och mer tillgängliga upplevelsestråk av grönska och vatten, som inspirerar till rörelse och fysisk aktivitet.
- Utveckla en välkomnande och hälsofrämjande stadsmiljö där kulturen och naturen tillåts komma nära och beröra oss.

4.4 Vi vill ha kunskap om värdefulla samband

Att upptäcka och se värdefulla samband ger kunskap om konsekvenser av våra individuella val. Kunskap om värdefulla samband ökar Helsingborgs möjligheter att utvecklas hållbart.

De globala målen för hållbar utveckling

Genom skolgårdsutveckling kan ni också arbeta med några av de globala målen till exempel:

Mål 3 God hälsa och välbefinnande

Mål 4 God utbildning för alla

Mål 11 Hållbara städer och samhällen

Mål 12 Hållbar konsumtion

Mål 15 Ekosystem och biologisk mångfald